

حوزه، در «دانش اخلاق» فقیر است

1394-11-10

آیت الله رشاد در پیش همایش فلسفه اخلاق با بیان اینکه امروز جامعه از لحاظ اخلاقی دچار سقوط شده است، دلیل این امر را عدم اهتمام علمای حوزه و دانشگاه به علم اخلاق دانست.

به گزارش خبرنگار معاونت پژوهش حوزه علمیه استان تهران، به همت گروه اخلاق پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، معاونت پژوهش حوزه علمیه استان تهران و با همکاری مدرسه علمیه امام رضا (ع) پیش همایش ملی فلسفه اخلاق؛ نکوداشت مقام علمی و اخلاقی آیت الله العظمی مجتبی تهرانی (ره)، امروز چهارشنبه ۷ بهمن ماه با حضور آیت الله احمد بهشتی، آیت الله علی اکبر رشاد، و حجت الاسلام والمسلمین امیر غنوی دبیر همایش ملی فلسفه اخلاق، در سالن اجتماعات مدرسه علمیه امام رضا (ع) برگزار شد.

یکی از ارکان تنظیم کننده معرفت و معیشت انسان مؤمن، «اخلاق» است

آیت الله رشاد در این مراسم فرمودند: دین بر چهار رکن معرفتی و شناختی استوار است. باورهای مقدس، گزاره‌هایی که ذاتاً متعلق ایمان‌اند، یعنی عقاید و گزاره‌هایی که هرچند اگر ذاتاً متعلق به ایمان نباشند اما از منابع معتبر از نظر دین به دست می‌آیند و علی القاعده حاکی از واقع هستند، یعنی علم و دسته سوم آموزه‌های بایستی که همگی الزام را پشت سر دارند و ثواب و عقاب بر فعل و ترک آن‌ها مترتب است که از آن‌ها به فقه تعبیر می‌کنیم و دسته چهارم از قضایا که آموزه‌های شایستی هستند؛ هرچند که ممکن است بر ترک بعضی از آن‌ها عقاب هم مترتب باشد، اما بر فعل آن‌ها حتماً ثواب مترتب است و تعالی مکلف ملتزم به آن‌ها است؛ یعنی اخلاق. اخلاق یکی از چهار رکن ارکان اربعه قضایای تنظیم کننده معرفت و معیشت انسان مؤمن است.

وی افزود: در اسلام بر اخلاق بسیار تأکید شده است، تا جایی که پیامبر اسلام (ص) به این حیث مورد تعظیم قرار گرفته است. «و آنک لعلی خلق عظیم»؛ گویی عظمت اصلی آن بزرگوار به این حیث است. هرچند که اسلام، باید‌ها و نبایدهای مرقی و متعالی دارد و از این جهت در میان شرایع ممتاز و کامل است.

رئیس پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی با ذکر این نکته که: استاد بزرگوار، حضرت آیت الله احمد بهشتی در جمع اساتید و صاحب نظران، این نظریه تازه را طرح کرده‌اند که «اخلاق پیامبر، به مثابه یک معجزه است»، فرمودند که: حق این است که ما به این بعد بسیار مهم از اسلام، چندان توجهی نکرده‌ایم. در همیشه تاریخ، این نقیصه در رفتار و فعالیت‌های علمی ارباب علم و اصحاب حوزه و نخبگان و هم باید گفت که-ولو علی التفاوت- در بین آحاد امت، وجود داشته و دارد؛ تا جایی که مع الأسف امروز ما متهم به بی اخلاقی و بد اخلاقی هستیم. پیامبری که خدایش او را به وصف «خلق عظیم» می‌ستاید و رفتار اخلاقی و اعجاز و دلیل نبوت او قلمداد می‌شود و اینکه او با خلق خوش خود دیگران را عاشق و شیفته اسلام کرده، با این وصف، ما متهم به بی اخلاقی و بد اخلاقی هستیم و این مایه تأسف است؛ گرچه فریب کاری‌ها و فریب کاران، احیاناً موجب نشستن گرد این اتهام بر دامن امت اسلامی شده، ولی به هر حال، ما مقصریم و قاصر نیستیم و اهتمام کافی نداشته‌ایم.

حوزه علمیه در حوزه اخلاق، بسیار فقیر است

استاد رشاد تصریح کرد: امت و مردم، دامنه ائمه فقهی، و کلامی جامعه خویش هستند. قطعاً اگر کاستی و ناراستی به محیط جامعه

وارد شود، منشأ آن، کاستی و ناراستی است که در جامعه نجبگانی، علمی، معنوی و فقهی ما وارد شده است. باید بپذیریم که ما مقصریم و نه قاصر. مردم ممکن است قاصر باشند اما وقتی که ما تقصیر کرده‌ایم، آن‌ها دچار قصور شده‌اند. آن مقدار که به فقه اهتمام می‌کنیم که بجا و کم است - و کم و بیش به علوم عقلی و کلام اهتمام داریم - که بجاست ولی نه در حد کفایت - متأسفانه به حوزه علم در قرون اخیر و به حوزه اخلاق، در اکثر قرون توجه نکرده‌ایم. با بررسی حجم آثار و آراء علمی که در قلمرو اخلاق در دسترس است، خواهیم دید که بسیار بسیار فقیریم.

وی با بیان اینکه در بخش اخلاق شاهد آراء ارزشمند و نظریه‌های عریق و عمیقی هستیم و سرمایه وجود دارد، گفت: سرمایه و مباحث معرفتی به جای مانده از سلف، عمیق و ژرف است، اما نه در حد انتظار و درخور اهمیت و شأن اخلاق. عدد کتب اخلاقی ما در قیاس با دیگر حوزه‌های معرفتی به خصوص فقه، قابل ارائه نیست. گرچه در محدوده چهار دهه که از پیروزی انقلاب می‌گذرد، نوآوری‌ها در فقه بسیار زیاد بوده و این دوره را باید دوره شکوفایی فقه نامید، اما حوزه‌های خلأ، در حوزه فقه هم، بسیار بسیار زیاد است و اگر کسی استقرائی کند، من معتقد هستم که حوزه‌های خلأ مطالعات فقهی در روزگار ما و معطوف به نیازهای زمانه، کمّا و کیفاً بیش از حوزه‌هایی است که در گذشته فقه، به آن‌ها پرداخته شده و بالفعل است. ما متأسفانه در حوزه فقه هم کاستی‌های زیادی داریم، اما در حوزه اخلاق، از کاستی و نقیصه نیز نمی‌توان سخن گفت و باید از فقر سخن بگوییم. در حوزه‌های ما، هیچ اهمیتی به حوزه معرفت اخلاقی نیست چه رسد به مقام معیشت و عمل و زیست. ما گاهی رفتارهایی را از وجوهی مشاهده می‌کنیم که نمی‌توانیم آن‌ها را تحمل کنیم و در ذهنمان هموار کنیم که کسی، کسی است ولی چنین رفتار و گفتاری کرده است که با اخلاق سازگار نیست؛ انسان به شگفت می‌آید که چگونه ممکن است یک فرد، در یک سطح و تراز از علم و جایگاه و منزلت صنفی است ولی چنین رفتار و گفتار ناساز با ارزش‌های اخلاقی پذیرفته از او سر می‌زند تا چه رسد به اوساط طلاب. وقتی چنین شد، دیگر در اوساط اجتماعی هم معلوم است که دیگر تکلیف چگونه است؛ به وضعیتی می‌انجامد که ما اکنون شاهدیم.

بدون حل معضلات اخلاقی، جمهوری اسلامی در مقاصد عالیه خود موفق نخواهد شد

وی افزود: اگر چه این عرائض بنده رسانه‌ای می‌شود، اما چه کنیم که باید بگوییم که اگر امروز جامعه ما را که ذیل پرچم مقدس و پر افتخار جمهوری اسلامی است با بسیاری از جوامع مقایسه کنیم، بسا جزو جوامع ساقط شده و منحط اخلاقی هستیم و شتابان و متزایداً اخلاق در جامعه ما در حال سقوط است. شما به هر صحنه و صنفی از اصناف که توجه کنید، می‌بینید که به لحاظ اخلاقی ساقط هستند. اگر این معضل و مشکل را که سخت مغفول مانده، در جامعه حل نکنیم، جمهوری اسلامی در مقاصد عالیه خود، قطعاً موفق نخواهد بود و به ثمر نخواهد نشست. ما متأسفانه به تبعیض در دین مرتکب شده‌ایم؛ بر مقررات و قانون گذاری اصرار می‌ورزیم اما بر اخلاق و ارزش‌ها، اصرار و ابرام کافی نمی‌شود. بارها بنده عرض کرده‌ام که ما پارلمان قانون داریم ولی پارلمان اخلاق نداریم. از جمله تفاوت‌های مشهور میان گزاره‌های اخلاقی و فقهی و حقوقی، این است که همه گزاره‌های فقهی و حقوقی پشتوانه الزامی دارد اما باید تکلیف تلقی اعم از حکم را هم که شامل مستحبات و مکروهات و احياناً مباحات می‌شود را از لحاظ نظری حل کنیم. بنده معتقدم که گزاره‌های ذاتاً (به استناد ادله) مندوب [مستحب] و مکروه، در زمره بخش اخلاق هستند و تعریف اخلاق بر آن‌ها صادق تر است تا تعریف فقه به معنای خاص. در هر صورت، ما این مشکل را در حوزه داریم و از حوزه به جامعه سرایت کرده و محیط دانشگاه‌های ما، محیط کسب و کار و تجارت ما وضع فاجعه باری دارد. این شکوه را باید به کجا برد و به چه کسی ارجاع داد که نظام ما، که نظامی فرهنگی، اخلاقی و دینی است و بزرگان و راه بران ما اخلاقی هستند و در رأس نظام ما، یک شخصیت فقهی و اخلاقی مستقر است و ارکان نظام هم عموماً اهل معرفت و اخلاق و معنا هستند، اما جامعه ما دچار چنین مشکلی است؟

مرحوم آیت الله حاج آقا مجتبی تهرانی (ره)، هم مجتهد اخلاقی بود و هم مجتهد اخلاق

آیت الله رشاد، در ادامه فرمودند: ما باید در مقام نظر در حوزه اخلاق کار کنیم. ما در حوزه فلسفه اخلاق کاری انجام نداده‌ایم. ما چند فیلسوف اخلاق در کل حوزه‌های علمیه داریم و چند نظریه نو در این حوزه عرضه کرده‌ایم؟ بایستی کرسی‌های اجتهادی اخلاق و اخلاق جواهری، توسط مراجع و بزرگان ما از طریق برگزاری کرسی‌های فقه اخلاق و خارج اخلاق و با همان شیوه فقه جواهری برگزار شود.

آیت الله رشاد در پایان فرمودند: ما علوم اخلاقی داریم اما علم اخلاق نداریم. تأسیس مراکز تخصصی تحقیق و تدریس علوم مختلف در حوزه‌های علمیه، جزو واجبات است. به غیر از یک مرکز تحقیقات اخلاق در قم چند گروه اخلاق در پژوهشگاه‌های پیرا حوزوی، مشغول فعالیت در حوزه اخلاق هستند؛ ولی این‌ها کافی نیست. باید پژوهشگاه‌ها و پژوهشکده‌هایی در این زمینه تأسیس شود. باید در حوزه اخلاق، مدارس تخصصی در زمینه فقه الاخلاق دایر شود. ما مجتهد اخلاقی فراوان داریم، اما مجتهد اخلاق کم داریم و مرحوم آیت الله حاج آقا مجتبی تهرانی (ره) در عداد این دست از فقیهان بود که حقاً، هم مجتهد اخلاقی بود و هم مجتهد اخلاق.

